

Kratak osvrt na marginalizaciju, diskriminaciju i njihove izme

Uroš Nikolić

Generacija 2015/16

Apstrakt

Rad predstavlja pregled različitih a srodnih teorijskih koncepata, apstrahovanih iz društveno-kulturne prakse diskriminacije i marginalizacije, koji su artikulisani kroz odgovarajuće izme kao terminološke jedinice i kulturno-političke pojmove. Teorijski pristup pre svega je antropološki i feministički, ali u skladu sa interdisciplinarnošću, protkan je i drugim srodnim društveno-humanističkim perspektivama. Uspostavlja se i posmatra bitna veza tzv. primarnih i sekundarnih izama u datom kontekstu, kao i njihov pojedinačni, međusobni i udruženi uticaj i implikacije.

Ključne reči: diskriminacija, marginalizacija, patrijarhat, kapitalizam, kulturna praksa, izmi, reprodukcija, internalizacija

Kratak osvrt na marginalizaciju, diskriminaciju i njihove izme

Uroš Nikolić

Uvod

U ovom radu želeo bih da načinim osvrt na društvenu anatomiju i implikacije različitih diskriminatornih koncepata i praksi, otelovljenih u različitim izmima kao njihovim političkim i sociolingvističkim formama. Cilj mi je da u teorijskom, tj. filozofskom, antropološkom i sociološkom smislu formulišem svojevrsnu tipologiju i izvršim kratku kulturnu analizu i razmatranje diskursa diskriminacije i marginalizacije, te osmotrim njihova opšta određenja i mehanizme reprodukcije.

Naime, kao primarne, „starije“ i (uslovno rečeno) istorijski utemeljenije diskriminatorne koncepte, diskurse i prakse, uzimam seksizam, rasizam, klasizam i ejdžizam. Njima ću posvetiti najviše pažnje, ali ću se dotaći i tzv. sekundarnih, „mlađih“, novijih izama, i pokušati da zaključim u kojoj meri i na koje načine su oni povezani sa, izvedeni iz i zavisni od pomenutih primarnih.¹ Jedna od otežavajućih ali dodatno motivišućih okolnosti za ovakve namere jeste činjenica da su ovi sekundarni izmi izrazito novijeg datuma, u smislu artikulacije svesti o njima i razvoja senzitivnosti na njihove prakse. Takođe, ovi saznajni i iskustveni procesi se, poput mnogih njima sličnih, pretežno odigravaju u anglosaksonskom kulturnom i jezičkom prostoru, te je većina ovih sekundarnih izama za sada ograničena svojim radnim nazivima na engleskom jeziku,² a i najsveobuhvatnije informacije o onim primarnim takođe su mnogo dostupnije na engleskom jeziku, što samo svedoči o nedovoljnoj prisutnosti ove problematike u domaćem javnom diskursu. Lista sekundarnih izama nije kompaktna i konačna, uvek je otvorena za redefinisavanje, a oni sami se međusobno (a i sa primarnima) presecaju, prepliću i interaguju na razne načine. U pitanju su: *nativizam*, *heteroseksizam*, *cis-seksizam*, *ableism*, *parentism*, *singlism*, *adultism*, *sanism*, *neurotypicalism*, *heightism*,

---

1 Za potrebe postavki ovog rada, uveo sam terminologiju primarnosti i sekundarnosti, u skladu sa istorijskim formulisanjem i pojavljivanjem različitih izama, kao i u odnosu na širinu njihovog pojmovnog i empirijskog sadržaja.

2 U tim slučajevima, iako se za neke od tih anglicizama prevod na naš jezik donekle i sam nameće, ipak ću ih se držati kao takvih, s obzirom da u našem vokabularu zvanični adekvatni prevodi još ne postoje, a neki od tih termina zaista nisu ni prevodivi u smislene reči. Radni naziv/termin, zato što je vrlo očigledno da ove kovanice nisu zaživele u našem jeziku, barem ne još.

lookism/beautysm, colorism, accentism (i mnogi drugi).

Pokušaću da odgonetnem obrasce po kojima se odvija diskriminacija podrazumevana pod pomenutim izmima, kao i načine i vidove njihovih međusobnih povezanosti, sa akcentom na reprodukujućim mehanizmima pomenutih primarnih diskriminatornih koncepata. U tome će mi pomoći paralelno istraživanje i interpretacija, s jedne strane različitih adekvatnih definicija, objašnjenja i predstavljenih življenih iskustava koji se mogu pronaći na internetu, a sa druge strane odgovarajućih izvora iz literature u vezi sa feminističkim i rodnim temama, politikama roda, diskursima moći i diskriminacije u teoriji i praksi. Uvide u empirijske pojave neću analizirati same po sebi, već ću ih stavljati u kontekst i službu celokupnog diskursa diskriminacije i njegove tipologije i kulturnih implikacija. Diskriminaciju i marginalizaciju stavljaju u jednu kategoričku ravan kao fenomene, a društveno-kulturnu praksu i življeno iskustvo u drugu, kao realnost iz koje se implikacije i manifestacije tih fenomena mogu iščitati.

Diskriminacija i marginalnost

O odnosu diskriminacije i marginalnosti Blagojević kaže:

„Diskriminacija žena ne može se razumeti ako se ne shvati logika reprodukcije marginalnosti, bilo da je ona izvedena iz pola, odnosno, roda, iz rase, starosti, etniciteta, verske pripadnosti. Suština marginalnosti je u tome što marginalne grupe ne sačinjavaju individue određenih karakteristika, već što postojanje same marginalne grupe, kao marginalne, određuje tretman karakteristika individua koje tim grupama pripadaju. Nije sličnost individualnih položaja ta koja određuje postojanje marginalne grupe, već su grupne karakteristike te koje određuju položaj individue“ (Blagojević 2000, 479-480).

Sama činjenica da u potrazi za različitim terminima i užim određenjima diskriminatornih koncepata i praksi moram da pretražujem internet na engleskom jeziku, da više pažnje obraćam na blogove nego na u ovoj tematici ograničenu stručnu literaturu, i čak i tako nailazim na relativno oskudne rezultate i mlake formulacije i objašnjenja, govori u prilog ne samo nejasnoći tih određenja, već i odsustvu samog pojma diskriminacije i njegove

upotrebe u javnom diskursu (Blagojević 2000); domaćem svakako, ali rekao bih da frekvencija i prepoznatljivost nisu preterano ohrabrujući ni u naizgled senzibilnijem kulturnom univerzumu nekih, rećićemo, tolerantnijih društava. Ako ništa, razlog tome barem je prilično jedinstven, u svim svojim verzijama, implikacijama, nijansama i opštoj problematičnosti, a to je patrijarhat, tačnije njegova hegemonija i moć, koja se nalazi u rukama muškaraca. I uprkos mnoštvu kvalitativnih pojava razika, postoje strukturalne sličnosti, koje daju legitimitet pojmu patrijarhata (Blagojević 2000). Prema rečima iste autorke:

„Žilavost' diskriminacije proizilazi ne samo iz pogrešnih uverenja dominantne grupe i diskriminisane grupe, već pre svega iz funkcionalnosti diskriminacije, iz njene uloge u reprodukciji određenog društvenog sistema. Svaki sistem teži da se reprodukuje, da samog sebe obnavlja, pa tako i društveni sistem. U tome diskriminacija ima dvojaku ulogu: ona, s jedne strane, ima važnu ekonomsku ulogu, a s druge političku“ (Blagojević 2000, 481).

Bilo bi idealno i zapravo ne toliko „strašno“ kada bi diskriminacija i marginalizacija ostale na jednom užem idejnom nivou uverenja i *a priori* saznanja. Međutim, njihova moć leži u tome što one, uz pomoć opšte ljudske sposobnosti otelovljavanja misli i ideja, vrlo lako izlaze iz ovog konteksta i ulaze najpre, a i ultimativno, u arene ekonomije i politike. Takvo kanalisanje i lociranje upravo i omogućava da se posledice diskriminacije i marginalizacije najčvršće legitimišu u društvenoj praksi i svakodnevnom življenom iskustvu, a da se pritom omogući vrlo moćan i sveprisutan privid njihove pasivne opravdanosti i izjednačavanja sa nečim uobičajenim što se konceptualno ignoriše, što praktičnom diskurzivnom inverzijom³ masovno rezultira kolektivnom te individualnom percepcijom nepostojanja same diskriminacije i marginalizacije. Sve ovo obrazuje vrlo pogodne uslove za reprodukciju

---

3 Ovaj pomalo čudan pojam koristim kako bih ukazao na nešto što se iz perspektive društvene prakse može učiniti paradoksom, ali je iz ugla teorije i filozofije vrlo logično. Radi se o činjenici da što je neki vrednosno i etički problematičan fenomen prisutniji u javnom diskursu, njemu se zapravo oduzima moć i karakterističnost jedne tihe sveprisutne hegemonije, kao da se time on isteruje iz „podsvesti društva“ u svesnu sferu diskutovanja i informacija, prilikom čega mu se oduzima jedan bitan udeo fundamentalnog nivoa moći koji inače doprinosi njegovoj kompaktnosti i nedodirljivosti. Performativnost i uvežbavanje diskriminacije u društvenoj praksi, bez diskurzivnosti i javne izloženosti samog fenomena – upravo jeste jedan od bitnih faktora koji doprinose učvršćivanju njene moći i sposobnosti da opstaje i reprodukuje se u društvu.

diskriminacije i marginalizacije kao mehanizama osiguranja i reprodukcije postojećeg sistema.

S druge strane, kritička teorija neumorno pokušava da ide u korak sa svim savremenim izazovima koje joj nejednakost i hegemonija nameću kao zadatak. Ponekad je složeno i teško da se u savremenom, i naizgled varljivo slobodnijem i relaksiranijem društvenom ustrojstvu uoče sve nijanse i kanali kojima se diskriminacija i održava i dalje reprodukuje. Može se slobodno reći da je ona postala poseban manji sistem u okviru dominantnog sistema; njegov podsistem koji dobija izvesnu autonomiju i sopstvene pretpostavke i formule, ali je i dalje u neraskidovoj vezi i kooperaciji sa tim dominantnim sistemom, kao i njegovom celokupnom hegemonijom, čiji je integralni deo.

Nakon istorijskih procesa uočavanja i definisanja tipova diskriminacije, i formulisanja strategija otpora njenim različitim vidovima, pojedinci i pojedinke koji se nalaze na marginama dominantnih ideologija i društvenih ustrojstava, poželjnih ponašanja, hegemonih kulturnih kodova i očekivanja, i ostalih represija – ostali su prepoznati u anti-diskriminatornom diskursu uglavnom kroz prizmu, koncepte i prakse seksizma, rasizma, klasizma i ejdžizma. Iako su uočavanje i isticanje ova četiri velika, često veoma povezana hegemonijska društvena konstrukta veoma značajani u formulisanju kompletne savremene filozofije represije i skretanju pažnje na čitav kulturno-politički diskurs nepravde i nejednakosti, smatram da ovi koncepti nisu dovoljni kada su u pitanju napori i borba upereni protiv, nažalost, širokog dijapazona diskriminatornih praksi i ponašanja. Ovim pojmovima jeste posvećena pažnja u okviru mnogih humanističkih disciplina, kulturnih i rodni studija, i sl., ali s obzirom na kompleksne mehanizme savremenog doba, te vrlo perfidne, složene i delikatne mogućnosti, smerove i nijanse kojima se hegemonija i nadmoć mogu manifestovati, potrebno je ići u korak sa stvarnošću, savremenošću i realnim iskustvom, i pritom iskoristiti potencijal koji leži u, ne uvek jednako produktivnom, ali svakako sada uvek aktuelnom i konstantnom izoštravanju kritičke percepcije društva koju napredak kritičke misli i teorije donosi.

Četiri istorijska stuba nejednakosti: seksizam, rasizam, klasizam, ejdžizam

„Da bi marginalizacija pojedinaca/pojedinki bila moguća važno je da počiva na relativno jasno uočljivoj različitosti, biološkoj i/ili kulturnoj.

Kako je polna različitost jedna od najlakše i najjednostavnije uočljivih karakteristika, jasno je da ovaj prvi, veoma važan uslov za postojanje marginalnosti žena – ispunjen (Blagojević 2000, 480).“

Ovde se susrećemo sa pojmom vidljive razičitosti, koja čini diskriminaciju i marginalizaciju lakšima, predstavlja idealnu osnovu za racionalizaciju i biološko argumentovanje, te rezultuje inferiornošću određene marginalne grupe. Svakako je očigledno da su onda prva meta – žene. Sve enciklopedije i rečnici slažu se da je seksizam, ultimativno, rodna diskriminacija na osnovu pola/roda neke osobe, da podrazumeva predrasude na osnovu vidljivih i/ili percipiranih polnih karakteristika, da može biti usmerena ka bilo kom rodu ili rodnom varijetetu, ali da u najvećem broju slučajeva predstavlja predrasude, stereotipe, diskriminaciju i nasilje - prema ženama. Zbog toga se, ne potpuno ali u velikoj meri, seksizam može izjednačiti za mizoginijom, koja pak, zahvaljući opštoj hegemoniji patrijarhata, dalje kanališe i formuliše seksizam, tako da predstavlja utemeljenu mržnju i nasilje prema ženama, te diskriminaciju i omalovažavanje žena. Iako se zbog binarnog shvatanja rodne podele može učiniti da su seksizam i mizoginija upereni prema ženama pre svega od strane muškaraca, ovo, iako najčešće jeste, ipak nije i uvek slučaj. Usled vrlo moćnog mehanizma internalizacije diskriminisanosti, marginalnosti i mržnje, pojavljuje se autodiskriminacija, osećaj inferiornosti i konceptualna autodestruktivnost, što je sve usmereno od strane žena kako prema samima sebi, tako i prema drugim ženama. Internalizacija je samo jedan od finalnih oblika uspešne sistematske reprodukcije.

Još od svojih početaka i prvih formulisanja, pojam seksizma verno je denotirao neporavdanu diskriminaciju i isključivanje žena na osnovu različitih iskustvenih predrasuda i generalizacija, i takvog ga je Šapiro (Shapiro) uočio kod Polin M. Lit (Leet), kao i kod Kerolajn Bird (Bird) (Finally, A Feminism 101 Blog 2007), a obe su eksplicitno uočile njegovu funkcionalnu sličnost i povezanost sa rasizmom. U 19. veku rasizam je predstavljao tada naučno utemeljeno uverenje da čovečanstvo može biti podeljeno i klasifikovano na osnovu rase i porekla kao bioloških kategorija. Danas on predstavlja rasnu mržnju i predrasude u skladu sa rasnom diskriminacijom i teorijom da rasa određuje ljudske karakteristike i sposobnosti, te uverenje da je neka rasa superiorna nad drugima (Oxford English Dictionary Online). Iako je koncept rase izvorno baziran na uočljivoj pojavnj biološkoj različitosti, većina naučnih tokova slaže se da je rasa pre svega društveni konstrukt, sa izrazito sociokulturnim i istorijskim implikacijama. Rasizam kao termin doživeo je ekspanziju u upotrebi tek nakon Drugog svetskog rata, kao odgovor na ideologiju nacizma.

Međutim, usled njegovog konstatovanja u mnogim istorijskim i kulturnim epohama, mnogi teoretičari i teoretičarke, slično „feminizmima“, preferiraju da koriste termin „rasizmi“.

Kao i svaka diskriminacija, i rasizam ima svoj institucionalni i individualni oblik, gde preovladavanje ovog drugog u odnosu na prvi u novije vreme nimalo ne umanjuje ni problematiku ni posledice. Danas rasizam generalno i najčešće ne postoji u toliko agresivnom i direktnom obliku kao ranije tokom istorije, ali njegove manje očigledne i delikatne manifestacije posebno su karakteristične. Simbolički ili moderni rasizam upravo predstavlja odsustvo rasnih predrasuda u socijalnim interakcijama osobe-subjekta ili u javnom diskursu društva s jedne strane, a sa druge prisustvo i kontinuiranu reprodukciju i postojanje suptilnih negativnih predrasuda na privatnom i/ili nesvesnom nivou, koje često nisu diskriminatorno motivisane i osveščene u svojoj nameri, već kulturno uslovljene, odnosno uspešno reprodukovane. Ovakva ponašanja uključuju različite oblike mikro-agresije, ili pak podrazumevaju averzivni rasizam⁴.

Konceptualnom analizom ejdžizma, došlo se do njegove savremene sistematske definicije (Iversen, Larsen & Solem, 2009); on predstavlja negativne ili pozitivne stereotipe, predrasude i/ili diskriminaciju protiv (ili u korist) starijih ljudi na osnovu njihove hronološke starosti ili na osnovu percepcije istih kao „starih“ ili „starijih“. Robert N. Butler ga je i pre toga (Butler 1969) definisao kao *par excellence* kombinaciju predrasuda prema starijima i starenju uopšte, diskriminatornih praksi prema starijim ljudima, i institucionalnih praksi koje podržavaju i reprodukuju stereotipe o starijim ljudima; što je najbitnije, istaknuto je da ova diskriminacija funkcioniše upravo na obrascima seksizma i rasizma. Zato je i nemoguće govoriti o svim ovim pojmovima bez posvećivanja pažnje njihovom prožimanju i interagovanju. Za ejdžizam važi isto što i za seksizam i rasizam: postoje njegove institucionalne i individualne konceptualne manifestacije, a sama njegova diskriminativnost se reprodukuje i ogleda kako u marginalizaciji „starijih“ od strane „mlađih“, tako i u internalizovanom i interno diskriminatornom ponašanju unutar same grupe ili grupa starijih ljudi.

Međutim, ono što je specifično za ejdžizam jeste da je on otproniji na društvene i kulturne promene. Njegovi mehanizmi se još lakše reprodukuju jer se lako potkradu ispod radara političke korektnosti, ili pak pristojnosti u komunikaciji na nivou individua.

---

⁴ Ovaj termin koji je skovao Džozel Kovel, a bliže ga definisao i analizirao Dovidio, odnosi se na nešto implicitniju, ambivalentniju i složeniju formu rasizma, gde je po sredi averzija i izbegavanje interakcija sa ljudima „druge rase“, usled nesvesnih negativnih predrasuda. Po tome je vrlo sličan simboličkom rasizmu.

Podrugljivo i marginalizujuće ponašanje u odnosu na starije ljude ili starenje uopšte vrlo lako se usvaja od ranog detinjstva, putem mikro-agresija vrlo lako postaje opšte mesto u svakodnevnom životu savremenog društva, te stoga veoma često postaje samoispunjavajuće proročanstvo, u skladu sa pojačanom internalizacijom i opasnom pasivnom viktimizacijom unutar takvog konteksta.

Određene institucionalne forme starosne diskriminacije nužne su u funkcionalnom društvu koje poštuje demokratiju i vladavinu prava, i vrednuje psihofizičku zrelost i zdravlje kao osnovni kriterijum za uživanje određenih ingerencija i prava. U pitanju su koncepti punoletstva, sticanja prava glasa, prava na imovinu, vozačku dozvolu, radni odnos itd. nakon navršenog određenog broja godina. Iako u ovom kontekstu nikome nije cilj da dovodi u pitanje starosna ograničenja takvog tipa, zahvaljući njihovoj legitimnoj institucionalizaciji, stvaraju se uslovi i reprodukuju obrasci za dalja ograničenja i diskriminacije, od kojih neka definitivno jesu instrumenti društvene nepravde i reprodukcije marginalizacije po osnovu starosti, poput opšteprihvaćene i često neopravdano neupitne starosne diskriminacije prilikom apliciranja za posao, ili isključenja iz određenih društvenih a često svakodnevnih tokova, čime su pogođene osobe koje su navršile određeni broj godina. Može se reći da ejdžizam i jeste najprisutniji u diskursu rada i zaposlenja, diskursu medija, komunikacije i popularne kulture, kao i onom zdravstva i zdravstvene nege. U društvenoj praksi i življenom iskustvu sveprisutno je, a uglavnom neupitno, uverenje da stariji ljudi „ne treba“ da obavljaju aktivnosti ili manifestuju ponašanja koja su uobičajena za mlađe od njih, ili pak da su manje vredni određenih ekonomskih rizika i ulaganja.

Klasizam ili klasna diskriminacija jesu sve one predrasude i diskriminacije na osnovu (relativne i percipirane) pripadnosti određenom društvenom sloju, tj. klasi. Funkcionalnost klasizma u društvu bazira se na tome da kao set stavova, uverenja, ponašanja i institucionalizovanih sistemskih mera – bude od koristi višim društveno-ekonomskim slojevima, a na štetu onih nižih. U jednom istraživanju koje je 2007. godine sprovedla američka vlada na teritoriji SAD-a, a u kome je između ostalog iznesena statistika siromaštva i njegova analiza u odnosu na različite kulturne identitetske determinante, klasizam je definisan kao institucionalni, kulturni i individualni set praksi i uverenja koja pripisuju različitu vrednost ljudima u skladu sa njihovom socioekonomskom klasom; tu se pod klasizmom takođe podrazumeva i čitav ekonomski sistem i ustrojstvo koji generišu velike nejednakosti i rezultiraju nemogućnošću izmirenja osnovnih životnih potreba nekih grupa ljudi.

Klasizam se najčešće i spominje u američkom kontekstu, s obzirom da mnogi

parametri ukazuju da je to jedno od društava sa najvećom sistemskom manifestacijom društvenih nejednakosti u savremenom svetu. Naravno, ne treba zaboraviti npr. Indiju (kao i mnoga druga društva) u kojoj je kastinski sistem verovatno i istorijski najuvreženija i najotpornija forma legitimnog klasizma. No, iz svega pomenutog, stiče se prilično čudan utisak da je klasizam kao koncept i praksa diskriminacije najuočeniji upravo u onim društvima čiji je ekonomski sistem izrazito klasistički, jer bismo očekivali veći stepen njegove internalizacije i opšteprihvaćenosti u takvim društvima. S druge strane, od svih do sada pomenutih izama, klasizam se očigledno pokazuje kao najžilaviji, te njegovo uočavanje i kritikovanje mnogo teže rezultuje njegovom „korekcijom“ i rešavanjem. Kao što je patrijarhat ultimativni uzrok i pokretač kada su u pitanju seksizam i rasizam, tako je, naravno, kapitalizam ultimativni pokretač i motor svih praksi i mehanizama koji stvaraju klasizam, oštre klasne podele, te odgovarajuću diskriminaciju, a sam kapitalizam se barem u ovom istorijskom trenutku čini možda i najotpornijim opresorom. Mišljenja sam da sada više nego ikada važi zavisnost i podređenost ostalih hegemonija, pa čak i patrijarhata – kapitalizmu, pri čemu ne treba zaboraviti i njihove preseke i udružena delovanja, s obzirom da su kapitalizam stvorile i u njemu su najpovlašćenije – određene grupe muškaraca.

Posebna forma klasizma svakako je elitizam, koji osim ekonomskog položaja jednog dela više klase, u obzir uzima i poreklo, pretpostavljene urođene vrednosti i osobine, posebno stečeno obrazovanje, percipirani intelekt, kulturni status i sl., i sve to koristi kao argumentaciju da takve grupe jesu i treba da budu uticajnije i moćnije, te relevantnije za vlast i upravljanje nekim društvom, pošto su njihova uverenja, sposobnosti i mudrost ozbiljnije shvaćeni i konstruktivniji kada je u pitanju percipirani doprinos celom društvu. Oni su, dakle, elita, koja društvom treba samostalno da upravlja i da ga vodi, ne samo u ekonomskom, već i u političkom i kulturnom smislu. Svakako, u širem značenju, smatram da se elitizmom može nazvati iskustvo svih dominantnih grupa koje govore i odlučuju u ime onih sa manje prava i povlastica – marginalaca i marginalki nad kojima se vrši sistemska diskriminacija; uopšte gledano, muškarci su elita u patrijarhatu, „belci“ su elita kada je u pitanju rasna diskriminacija, a mlađe-zrelo stanovništvo je ejdžistička elita.

Novi izmi i zaključna razmatranja

U skladu sa razvojem rodne teorije, kvir teorije i shvatanjem roda kao pluralnog a ne binarnog koncepta, može se reći da je seksizam nastavio da skoro neograničeno širi svoje

implikacije, i da se grana u nove, ali suštinski srodne forme diskriminacije. Svi ti novi oblici možda su manjih implikacija i nejasnijih granica, ali to ne umanjuje niti njihovu važnost niti njihovo prisustvo, naprotiv. Tako cis-seksizam predstavlja uverenja i diskrimintorne prakse usmerene protiv osoba transrodnih identiteta, koji se posmatraju kao manje vredni ili moralno nedopustivi, čime se postiže povlašćenost i opresivna dominacija cisrodnih osoba, tj. ljudi čiji se rodni i polni identitet podudaraju u smislu kompaktne smeštenosti na jedan ili drugi kraj binarne rodne opozicije, odnosno ljudi koji se identifikuju kao muškarci ILI žene, i u biološkom, i u rodnom (kulturnom, psihosocijalnom) smislu. Dalje, transfobija se, ne u potpunosti, ali u velikoj meri može posmatrati kao sinonim cis-seksizmu, tako da ona predstavlja strah, nasilje i marginalizaciju transrodnih osoba kao neuklopljenih u društvene norme i očekivanja u skladu sa binarno uspostavljenom polnošću/rodnošću. S druge strane, heteroseksizam, zajedno sa homofobijom, predstavlja diskriminaciju i sve oblike nasilja pre svega nad homoseksualnim osobama, ali i uopšte nad osobama obuhvaćenim LGBT+ identitetima, te hegemoniju heteroseksualnih osoba, kao i podređenost svih društvenih institucija, svakodnevnih tokova i javnog diskursa istima. Upravo na primeru ovih sekundarnih formi cis-seksizma i heteroseksizma, kao proisteklih iz seksizma uopšte i inherentnih njemu, može se videti da je integralni deo diskriminacije ne samo moć i hegemonija – već i strah i animozitet, čemu svedoči odgovarajuće formulisanje transfobije i homofobije; reklo bi se – strah od drugačijeg, različitog, manje poznatog, neuobičajenog, neshvaćenog – dakle subverzivnog po dominantno. Ovo ne znači da se tokom istorije a i danas na apstraktnijim ravnima ne mogu izolovati i svojevrsni strah od žena, ljudi „druge rase“, ili animozitet prema nižim siromašnijim slojevima i starijim ljudima; već da su strah, netolerancija i netrpeljivost vrlo suptilno nijansirani i rašireni ali usijani u kontekstu savremenih društava, gde i sada ogroman udeo simboličkog tereta diskriminacije nose ne samo *one*, marginalizovane u odnosu na svoj rod i pol, već i čitav skup svih onih najrazličitijih marginalizovanih na osnovu svoje rodnosti i seksualnosti. S obzirom da se transfobija i homofobija itekako pojavljuju i među pripadnicama/pripadnicima seksualnih manjina, koje/i ih međusobno uperuju jedne/i protiv drugih, s pravom se može govoriti o internalizaciji, koja zapravo označava ultimativnu reprodukciju vrednosti nekog sistema koje su prešle same njegove granice, i aktivno ušle u iste one grupe protiv kojih su te vrednosti usmerene.

Čitav jedan spektar osobina, ponašanja i životnih stilova oduvek su rezultirali nasiljem i diskriminacijom po one koji ih poseduju i manifestuju. U sklopu diskursa porodice i

„porodičnih vrednosti“, posebno su zanimljivi veoma savremeni i tek začeti pojmovi *parentism* i *singlism*, koji iako označavaju intezivnu marginalizaciju veoma dugo prisutnu u bezmalo svim društvima ikada – tek nedavno bivaju formulisani, što doprinosi makar početnim naporima čiji je cilj skretanje pažnje na socijalnu nepravdu po osnovu koji označavaju, i buduća borba protiv iste. Naime, prvi pojam označava pre svega kulturno fabrikovane lične animozitete i omalovažavanja ali i institucionalne politike i mere na štetu ljudi koji ili usled nemogućnosti iz bilo kog razloga, ili svojevolumnim izborom i odlukom – nemaju potomstvo, tj. nisu roditelji/roditeljke. Osim neravnopravnosti čak i u neformalnim diskursima i kontekstima, pa čak i neželjenog sažaljenja od strane ljudi koji jesu roditelji/ke, prisutan je svakako niz raznih ekonomskih i socijalnih otežavajućih okolnosti usled socijalnih mera koje favorizuju i dodeljuju različite beneficije roditeljima/kama. Suština je da se ovi procesi diskriminacije jednih i favorizovanja drugih usmereno odigravaju samo i isključivo na osnovu jednog jedinog faktora, a to je prisustvo ili odsustvo statusa i identiteta majke, odnosno oca.

S druge strane, *singlism* predstavlja vrlo sličan set diskriminatornih stavova i praksi usmerenih prema ljudima koji nisu u braku, ili prosto nemaju romantično-seksualnu/og partnerku/partnera, takođe usled nemogućnosti iz bilo kog razloga ili pak slobodnog izbora – što ne bi trebalo da čini ikakvu razliku, ali diskriminacija operiše čak i na nivou razloga zbog kojeg je neko *single*, te one i oni koji su načinili slobodan izbor da budu bez partnerke/partnera ili supružnice/supružnika – trpe znatno veće pritiske i osude. Na primerima poslednja dva koncepta diskriminacije možda se najjasnije i vidi da su diskriminacije i marginalizacije *par excellance* mehanizmi reprodukcije i performiranja postojećeg dominantnog sistema, čije su fundamentalne vrednosti, ili bolje rečeno nametnute podrazumevanosti – status suprižnice/supružnika i roditeljke/roditelja, koji se očekuju od svakoga ko pretenduje da bude „uvaženi član“ te funkcionalni deo takvog sistema i hegemonije. Očigledno je da se ponajviše u ovom slučaju bazična ljudska reprodukcija, kao i reprodukcija modela nuklearne porodice, stavlja u službu ali i simboliku reprodukcije samog sistema. A navedene marginalizacije mogu se povezati i sa seksizmom uopšte, pošto se ovde biološke reproduktivne funkcije žena i muškaraca neizbežno i izrazito stavljaju u strog kontekst rodnih uloga.

Nativizam i *colorism* svakako se mogu sagledati kao produženi pipci rasizma. Rasizam je zapravo najbolje posmatrati kao „kišobran“ termin za odista veliki skup marginalizacija. Savremene implikacije rasizma teže da isti rasporede na empirijski gledano

kompaktnije i konkretnije jedinice tj. faktore diskriminacije, koji obuhvataju ne samo poreklo u odnosu na konstrukt rase, već i poreklo u smislu geografske teritorije, etniciteta i etničke pripadnosti, upisivanja na osnovu percepcije fizičkog izgleda, pa čak i državljanstva i pravne formulacije nečije nacionalne pripadnosti. Tako se nativizam shvata kao društvena i kulturna preferencija i favorizacija od strane nekog društva – onih njegovih članova koji su rođeni na njegovoj definisanoj teritoriji, ili pak kao set politički i pravno formulisanih beneficija i celokupnog statusa koje takva pojedinica ili takav pojedinac može uživati od strane države u kojoj živi, na osnovu rođenja na „domaćoj“ teritoriji. Pomenuti konstrukt rase i percepcija fizičkog izgleda manifestuju se i kada govorimo o onome što se naziva *colorism* ili *shadism*, a u pitanju je dodatno rasno klasifikovanje pojedinaca hijerarhijske prirode, najčešće u okviru iste etničke skupine, prema percipiranoj nijansi, odnosno stepenu pigmentacije i tamnoće kože. Preferiranje svetlijih tonova genetski tamnije kože veoma je prisutno kod mnogih „ne-belih“ naroda, kako u Severnoj i Južnoj Americi, tako i širom Azije, a takva preferencija dolazi kako od strane evropskih naroda, tako i od strane samih orijentalnih i orijentalizovanih naroda unutar njihovih sopstvenih skupina, što opet savršeno govori u prilog internalizaciji, tj. reprodukciji dominantnih vrednosti koja je transcendirala vladajući sistem i penetrirala marginalke/ce tog istog sistema.

Heightism i *lookism/beautysm* specifične su prakse omalovažavanja i marginalizacije osoba na osnovu pojavne dimenzije fizičkog izgleda, tačnije njihove društveno percipirane atraktivnosti i poželjnosti u odnosu na estetske kriterijume.⁵ Nije teško uočiti preferenciju visokih ljudi na određenim pozicijama u poslovnom ali i privatnom životu, kao i ljudi koji se smatraju privlačnim na osnovu svoje facijalne fizionomije ili telesne građe. I dok se javljaju mnogi biologistički argumenti u korist prirodne datosti i urođenosti preferiranja i sklonosti „lepim“ licima i privlačnim osobama, empirija ih lako dovodi u pitanje: zašto su onda estetski imperativi mnogih ne-zapadnih društava pod očiglednim uticajem estetike kakvu je shvataju zapadna društva? Estetska i plastična hirurgija u Aziji i Africi sve više beleži težnje za korekcijama čiji je cilj da se izgleda – evropski, zapadno, svetlije, „belo“. Ako je preferiranje privlačnih ljudi prirodno urođeno od ranog detinjstva, kako neki tvrde, zašto lokalni ideali lepote nisu u skladu sa lokalnim fizionomijama i fenotipima kada su u pitanju mnoga afrička, azijska i pacifička društva? Jasno se, dakle, može pretpostaviti uloga korporativnih medija, globalno dominantne zapadne popularne kulture, prezentovanog višeg relativnog ekonomskog statusa i drugih instrumentalizovanih praksi i uticaja koji su, pored svega ostalog, i zapadno

---

5 Poseban pojam unutar ovog diskursa svakako je *erotski kapital*, o čemu se puno pisalo.

shvaćenu „lepotu“ reprodukovali unutar drugih kultura, a ove su istu, možda ne potpuno, ali dovoljno masovno internalizovale bez previše lokalne kontekstualizacije (Heightism and Other Shit 2014).

S druge strane, ako je nešto prirodno urođeno, makar kod velike većine ljudi, to je verovatno seksualni ideal zdravog i funkcionalnog tela, što može a i ne mora biti u službi ljudskog razmnožavanja; telesno zdravlje i funkcionalnost često jesu u sprezi sa seksualnom poželjnošću te potencijalnim razmnožavanjem koja iz iste može da sledi. Međutim, šta se dešava kada zavlada „hegemonija zdravlja“, odnosno kada su društvene institucije, očekivanja i norme organizovane i usmerene tako da odgovaraju na potrebe isključivo potpuno ili pretežno zdravstveno sposobnih? Situacija je utoliko teža što bolest, zdravstveni problemi i zdravstveno-telesna limitiranost nisu fiskni, već fluidni pojam; postoje različiti stepeni onoga što se u najširem značenju zove *disability*. *Ableism* upravo daje mnoge praktične životne povlastice onima koji nisu njegove žrtve, tj. onima koji su u potpunosti ili u najvećoj meri *able-bodied* (FeministsWithDisabilities 2009), tj. pošteđeni su smanjene funkcionalnosti usled niskog nivoa telesne energije, prisustva hroničnih ili akutnih bolova, negativnih reakcija i agresivnog ispitavanja okoline usled sopstvenih potreba u skladu sa određenim hroničnim stanjima ili invaliditetom, nisu zavisni od tuđe pomoći na javnim mestima, njihove odluke o sopstvenoj terapiji medikamentima nisu predmet kritike i preispitavanja, itd.

Ne treba zaboraviti ni još delikatnije pitanje mentalnog zdravlja i blagostanja, što je često osnov diskriminacije još većeg stepena od prethodno opisane. *Sanism (mentalism)* podrazumeva predrasude, opresiju i diskriminaciju osoba zbog nekog njihovog stvarnog ili percipiranog mentalnog stanja, koje može ali i ne mora biti objašnjeno kao mentalni poremećaj ili neurodivergencija. Npr. ljudi sa disleksijom ili AD(H)D-om takođe mogu biti žrtve ovakve marginalizacije. *Neurotypicalism* se može koristiti kao sinonim, ali se on prevashodno odnosi na diskriminaciju i nasilje prema autističnim osobama, te dominaciju i povlašćenost neurotipičnih ljudi kao onih koji nisu unutar autističnog spektra. Ove prakse diskriminacije, sa funkcionalnošću tela i uma kao glavnim faktorom, lako se mogu povezati i sa ejdžizmom, jer se pod starošću često implicira i lošije zdravlje.

Novi izmi, odnosno njihovo prepoznavanje, formulisanje i ubacivanje u javni diskurs, doprinosi afirmaciji pluralnosti tamo gde je ona sistematski sputavana u korist dominacije tipičnih i politički poželjnih identiteta, osobina i ponašanja. Stjuart Hol (Hall 1997) jezik je definisao kao sredstvo kojim se koncepti, ideje i osećanja predstavljaju u okviru kulture. Kulturno kodiranje, fabrikovanje i reprodukcija kulturnih kodova, omogućili su složenu

isprepletanost, mnogobrojne preseke i međuzavisnost svih pomenutih izama. S obzirom da je kultura, pre svega, skup praksi – sledi da jedna seksistička, rasistička, klasistička, ejdžistička, itd. kultura, ili jednostavno, kultura diskriminacije, svakako aktivno i uspešno postoji. Ona se u velikoj meri može izjednačiti sa kulturnom patrijarhata, kapitalizma i, na kraju krajeva, „muškom kulturom“ i kuturom *moći uopšte*.

Nadam se da sam ovim radom uspeo da se osvrnem na to koliko je sveprisutan i zapravo holistički pristup gore pomenute kulture, koja pretenduje na kontrolu kompletnog ljudskog bića, njegovog tela, uma, emocija, samoidentifikacije, socijalne interakcije. Jedan od načina da se takvoj kulturi stane na put jeste puštanje što šireg terminološkog vokabulara diskriminatornih koncepata, praksi i iskustava u javni diskurs, kako bi se stvorio alat i prostor u jeziku, pogodan, ako ništa, za propagandu tolerancije, višeg stepena jednakosti i, što da ne, jedne artikulisane strategije konstruktivne viktimizacije.

Literatura

- Blagojević, Marina. 2002. „Diskriminacija: neplaćeno, potplaćeno, potcenjeno.“ U *Mapiranje mizoginije u Srbiji: diskursi i prakse*, ur. Marina Blagojević, 477-494. Beograd: Asocijacija za žensku inicijativu.
- Blagojević, Marina. 2002. „Mizoginija: nevidljivi uzroci, brojne posledice.“ U *Mapiranje mizoginije u Srbiji: diskursi i prakse*, ur. Marina Blagojević, 31-55. Beograd: Asocijacija za žensku inicijativu.
- Butler, R. N. 1969. “Age-ism: Another Form of Bigotry.” *The Gerontologist* 9(4) Part 1: 243–6.
- Duhaček, Daša. 2011. „Rod i identitet.“ U *Uvod u rodne teorije*, ur. Ivana Milojević i Slobodanka Markov, 359-368. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Džagous, Anamari. 2007. *Queer teorija: Uvod*. Beograd: Centar za ženske studije.
- Hall, Stuart. 1997. *Representation: Cultural Representation and Signifying Practices*. London: SAGE and Open University.
- Mohanti, Čandra. 2005. „Pod pogledom zapada: feminističko učenje i kolonijalni diskursi.“ *Treći program* 125-126 (I-II): 161-191.
- Kartag Odri, Agneš. 2011. „Rod i multikulturalizam.“ U *Uvod u rodne teorije*, ur. Ivana

Milojević i Slobodanka Markov, 369-382. Novi Sad: Mediterran Publishing.

Tomić, Zorica. 2002. „Muška kultura i totalitarna svest.“ U *Mapiranje mizoginije u Srbiji: diskursi i prakse*, ur. Marina Blagojević, 313-328. Beograd: Asocijacija za žensku inicijativu.

Internet izvori:

“Feminism Friday: The origins of the word 'sexism'” *Finally, A Feminism 101 Blog*

<https://finallyfeminism101.wordpress.com/2007/10/19/feminism-friday-the-origins-of-the-word-sexism/>

Oxford English Dictionary Online <https://www.oed.com/>

Iversen, T.N. Larsen, L. Solem, P.E. 2009. "A conceptual analysis of ageism". *Nordic Psychology* 61: 4–22. doi:10.1027/1901-2276.61.3.4

“If Lookism Is Instinctive, Explain Asia's Plastic Surgery” *Heightism and Other Shit*

<http://heightismandothershit.blogspot.rs/2014/02/if-lookism-is-instinctive-explain-asias.html>

“Disability 101: What is Able-Bodied or Abled Privilege?” *FWD (feminists with disabilities) for a way forward* <http://disabledfeminists.com/2009/11/20/disability-101-what-is-able-bodied-or-abled-privilege/>

Quinnell, Kenneth. “Your Handy Guide To -Isms (Racism, Sexism, Etc.)”

<http://crooksandliars.com/kenneth-quinnell/your-handy-guide-isms-racism-sexi>

<http://lookism.net/Thread-Heightism-lets-discuss-it> “Towards a typology of discrimination?”

<https://www.indymedia.org.uk/en/2009/02/421571.html>

“Last acceptable prejudices” [http://www.dailykos.com/story/2012/1/27/1059146/-](http://www.dailykos.com/story/2012/1/27/1059146/)

<http://www.huffingtonpost.com/news/singlism/>